

Колковска, Сия. Лексикални неологизми в българския език, възникнали чрез отсичане на думи. – In: *Čeština v pohledu synchronním a diachronním. Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český*. S. Čmejrková – J. Hoffmannová – J. Klímová (eds.). Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012, s. 465–468.

Лексикални неологизми в българския език, възникнали чрез отсичане на думи

The lexical neologisms in Bulgarian language which are formed by cutting off part of the basic lexemes are analyzed in the article. The neologisms are divided into two groups according to the type of the basic word: abbreviations of simple basic words (i. e. *соц, споко*) and abbreviations of complex words with a first component radiksoid (i.e. *етно, латино*).

Обект на внимание в статията са лексикалните неологизми в общоупотребимия български език, които представляват съкращения, възникнали чрез отсичане на думи. Както е известно, отсичането на думи е тип съкращаване, при който се отстранява началната или крайната част на мотивиращата дума (Крумова 1982: 65). В словообразователен план отсичането на дума се причислява към словообразователните начини, специфични за същ. имена (Земская 1973: 244), като в по-ново време то вече се проявява и при думи от други части на речта.

Новите отсечени думи разглеждаме с оглед на особеностите в тяхното създаване и употреба в българския език. Интересува ни и въпросът дали при тях се наблюдават иновативни черти, липсващи при съкратените лексеми от този тип, възникнали в предишни периоди.

В последните 20 години в българския език се наблюдава активизиране на съкращаването чрез отсичане. Наблюдаваната тенденция се дължи, от една страна, на комуникативното удобство на отсечените думи като проявления на закона за езикова икономия. От друга страна, тя е следствие от засиленото действие на самия закон за езикова икономия в последните две десетилетия – факт, отбелязан от редица учени (вж.

напр. Валгина 2001:131) и дължащ се увеличението на обема на възприеманата информация във връзка с широкото използване на интернет и с процеса на глобализация.

Една част от разглеждания тип неологизми се съотнасят формално и семантично с домашни думи, като някои от тях (напр. *соц*, *споко*) нямат паралели в английския език (като основен източник на заемки), а други (напр. *комп*, *етно*, *латино*) имат формални съответствия в него, които обаче са със съвсем различни значения. Важно е уточнението, че тук следваме синхронния подход, като вземаме предвид съотношението на новите лексеми със съществуващи в българския език единици. Ето защо към разглеждания тип думи причисляваме и *инфо* и *вице*, които имат съответствия в английския (където са образувани също чрез съкращаване съответно на *information* и *vice-president*), но същевременно се съотнасят формално и семантично и с отдавна съществуващи лексеми в българския език. Възможно е тези неологизми да са английски заемки, а също така и да са образувани на домашна почва. Както е известно, пътят на поява на такива нови единици е трудно да се установи. Затова избираме следното решение: поради съотносимостта по форма и значение на посочените лексеми с думи в българския език ги причисляваме към възникналите на домашна почва образувания, с което даваме приоритет на подхода да се търси обяснение на появата на подобни названия на национална почва (а не като резултат от заемане). Това, че някои от описаните тук отсечени думи имат съответствия и в други славянски езици (срв. с чеш. *etno*, *latina*, *info* (вж. NSČ-1, NSČ-2)), може да се обясни с протичането на паралелни процеси при съотносителни думи в родствени езици.

Новите отсечени думи в българския език разделяме на две групи в зависимост от типа на мотивиращата ги единица:

– отсечени образувания, мотивирани от проста дума – напр. *соц* (<социализъм), *комп* (<компютър), *споко* (<спокойно)

– отсечени образувания, мотивирани от сложна дума с първа съставка радикалд или префиксоид – напр. *етно* (<етномузика), *вице* (<вицепрезидент)

Отнасянето на една отсечена дума към съответната група се обуславя от това с коя единица тя е съотносима по форма и еднозначна по семантика. Така напр. неологизмът *соц* причисляваме към първата група поради това, че се съотнася формално и семантично с лексемата *социализъм* (друг е въпросът, че той може да се използва и като радикалд в състава на сложни думи като *соцдържава*, *соцуправление* и др., с които обаче не е семантично тъждествен).

I. Лексикални неологизми, възникнали чрез отсичане на прости думи

В миналото този тип отсичане не бе характерен за българския език (за разлика напр. от руския език), за което говори фактът, че в периода до края на 80-те години на XX в. възникналите чрез него съкратени думи са много малко, напр. *спец* (<специалист), *зам* (<заместник) (Крумова 1982: 46). В последните 20 години обаче се появиха доста съкратени неологизми, образувани чрез отсичане на прости думи, напр. **същ. имена:** *соц* (<социализъм), *комп* (<компютър), *инфо* (<информация), *софт* (<софтуер); **прил. имена:** *био* (<биологичен; в значение ‘За продукт – който е произведен без използване на вредни вещества; екологично чист, еко’ (по РНДБЕ), напр. *био краве сирене*), *еко* (<екологичен, синоним на *био* в посоченото значение, напр. *еко кисело мляко*); **наречия:** *споко* (<спокойно).

Посочените неологизми се различават както по сфери на употреба, така и по честота. Обикновено се твърди, че този тип отсечени думи се използват в разговорната реч (Крумова 1982: 31-32, Зидарова) или в професионалния жаргон (Кирова 2009).

Някои от наблюдаваните тук нови единици обаче се употребяват и извън тези сфери. Една част от тях като *комп*, *инфо*, *споко* наистина имат разговорен характер, но други думи се използват главно в езика на печатните медии като *соц* или имат книжен характер като *био* и *еко*. Най-употребителна е лексемата *соц* (с най-висока честота в БНК), за която са типични съчетания като *зрелият соц*, *късният соц*, *отминалият соц*.

Що се отнася до стилистичните характеристики на разглежданите думи, досега е отбелязвано нееднократно, че както в българския език, така и в други славянски езици съкратени названия от този тип са стилистично снижени и имат експресивен характер (Крумова 1983: 31-32, Зидарова, Нещименко 2010: 116). Част от новите отсечени думи също са стилистично маркирани като същ. име *соц*, носещо иронична окраска. Повечето от разглежданите неологизми обаче като *инфо*, *комп*, *био* са стилистично неутрални. Те възникват като стилистично немаркирани единици. Това наблюдение е основание за извода, че в по-ново време отсечените образувания от прости думи все по-често се създават и използват за целите на ускорената комуникация и езиковата икономия, което е една тяхна нова особеност.

II. Лексикални неологизми, възникнали чрез отсичане на сложни думи с първа съставка радиоксид или префиксоид

Те са образувани чрез отсичане на мотивиращата единица, при което се отделя първата ѝ съставка – радиоксид или префиксоид и тя се оформя като самостоятелна дума от категорията на същ. имена. Този процес се означава от Цв. Аврамова с термина лексикализация на радиоксоиди и префиксоиди (Аврамова 2003: 214). Наблюдаваният модел на съкращаване е продуктивен в българския език и преди 90-те години (срв. *фото*, *видео*), а в по-ново време чрез него са образувани отсечените същ. имена *етно* (<*етномузика*), *латино* (<*латиномузика*), *био* (<*биохрана*), *вице* (<*вицепрезидент*).

Както се каза, някои от посочените лексеми имат еквиваленти и в други славянски езици, напр. чеш. *etno, latina*. Поради различия във възприетия правопис на мотивиращите ги единици в отделните езици е възможно тези неологизми да се съотнасят там с компоненти както на сложни думи, така и на словосъчетания. При българските неологизми с компоненти *етно, латино* и под. се придържаме към слятото им изписване поради причини, които сме обосנוвали в предговора на РНДБЕ.

Новите образувания са стилистично неутрални и не се създават с цел постигане на експресия. Основен фактор за тяхната поява е комуникативно им удобство. Наблюдават се различия и в сферите и честота на употреба на отделните образувания в българския език, като *етно* и *латино* се използват широко в общоупотребимия език и са вече утвърдени в узуса, докато *вице* и особено *био* имат доста по-ограничена употреба.

Разглежданите отсечени думи (с изключения на *био*) са многозначни, като се наблюдава специфика в развитието на полисемията при тях. В едни случаи тя е резултат от нормален семантичен развой, при който съкратената лексема придобива значение, липсващо при мотивиращата единица. Т. напр. неологизмът *латино*, с мотивираща единица *латиномузика*, има второ значение ‘музикален стил’, което е резултат от преосмисляне на първото значение ‘музикални изпълнения с динамичния ритъм и характерното звучене на испанската и латиноамериканската музика’. Третото значение на думата *латино* ‘латиноамерикански танц’ се появява поради съотнасянето ѝ с *латинотанц*. В такива случаи многозначността на отсечената думи е резултат от съотнасянето ѝ с повече от една мотивираща единица. Развитието на полисемия при някои от разглежданите думи (*латино, етно, вице*) поради съотнасянето им с различни мотивиращи единици е тяхна специфична черта в семантичен план, която няма аналог.

При отсечените думи с неологичен характер в българския език се проявяват някои нови черти на този тип съкращения, свързани с разширяване на сферата им на употреба извън разговорната реч и със създаване на повече стилистично неутрални названия. Тези нови особености са предпоставки за по-трайно установяване на разглежданите неологизми в българския език, а заедно с това и за утвърждаването на съответните модели на съкращаване.

Тази публикация е в рамките на **Проект ДТК 02/52 “Комплексно изследване на българската лексика и фразеология като част от културното наследство и националната идентичност”**, финансиран от Фонд „Научни изследвания” на Република България.

Литература

Аврамова 2003: Аврамова, Цв. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век. София.

Валгина 2001: Валгина. Н. С. Активные процессы в современном русском языке. Москва.

Земская 1973: Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. Москва.

Зидарова: Зидарова В. Прояви на лексикална икономия в съвременния български език (http://www.belb.net/personal/zidarova/Lex_economy.htm)

Кирова 2009: Кирова Л. Езикът на BG инфо поколението. София.

Крумова 1982: Крумова Л., М. Чоролеева. Съкращаването и съкращенията в българския език. Издателство на БАН, С.

Нещименко 2010: Нещименко, Г. П. Тенденция языковой экономии как фактор динамики литературной нормы. – В: Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование. Москва, с. 116-134.

Използвани източници

РНДБЕ – Пернишка, Е., Благоева, Д., Колковска, С. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*, 2001. София;

NSČ-1 – Martincová, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1.*, 1998. Praha; NSČ-2 – Martincová, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2.*, 2004. Praha.

БНК – Български национален корпус